

Azərbaycan xalqının tarixində ən kədərli və eyni zamanda şanlı səhifə olan 20 Yanvar qırğınının 33-cü illi tamam olur. Azərbaycanın dövlətçilik tarixində 20 Yanvar xalqımızın milli azadlıq, milli müstəqillik uğrunda apardığı çoxillik mübarizəsinin heç zaman unudulmayacaq tarixi səhifələrindəndir. Sovet cəza dastələrinin qanlı cinayətinə baxmayaraq, bu müstəqillik hərəkatı xalqın yetkin siyasi şüuru və azadlığa olan möhkəm inamı sayəsində özünün şəraifi adını dünya azadlıq mübarizəsinin tarixinə yazdı. Bu qanlı hadisə azərbaycanlılara qarşı törədilmiş son 100 ilin ən ağır beynəlxalq cinayətlərindən biridir.

20 Yanvar hadisələrinə, ilk növbədə Azərbaycan qarşı əsassız ərazi iddiaları irəli sürən Ermənistanın təcavüzkar niyyətlərinə təkən verən keçmiş SSRİ rəhbərliyinin havadarlığı və bilavasitə təşəbbüsü ilə Bakıya sovet ordusu hərbi hissələrinin yeridilməsi ilə nəticələnən silahlı təcavüz aktı kimi yanaşmaq lazımdır. Bu nə qədər isə 1989-cu il dekabrın 1-də Ermənistan SSR Ali Soveti Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistan SSR ilə "birləşdirilməsi" haqqında antikostitusion akt qəbul etdikdə Moskva buna göz yumdu. Qorbaçovun köməkçisi Aqanbekyanın, "Daşnaksütyun" partiyası ideoloqlarının təhriki ilə ictimai şüura açıq-aşkar ideoloji uyduqular yeridilir, ermənilər separatçılığını sovet hakimiyyəti illərində guya Azərbaycan hökuməti tərəfindən törədilən "sıxışdırılmalara", "təhqirlərə" və "ayrı-seçkiliyə" qarşı məcburi etiraz hərəkatı kimi qələmə verirdi. XX əsrin axırlarında sovet rəhbərliyi bir tərəfdən ermənilərin ərazi iddialarının təmin olunması, digər tərəfdən azərbaycanlıları daha da sıxışdırmaq məqsədilə onların yaşadıkları ərazilərin kiçildilməsi siyasətinin davam etdirilməsi üçün cinayətkar məqsədli ardıcıl addımlar atdılar. Bu hadisələr azərbaycanlılara qarşı iki əsr ərzində davam edən soyqırımı, deportasiya, Azərbaycan ərazisinin zorla qoparılıb Ermənistanə verilməsi siyasətinin məntiqi davamı idi. Həmin illər xalqımız ayaqda idi. Həm Qarabağda erməni separatizminin meydan sulamasının qarşısının alınmasını, həm də azərbaycanlıların qədim Oğuz yurdu İrəvandan kütləvi surətdə dıvan tutularaq zorakılıqla qovulmasını da yandıрмаğı Moskvadan tələb edirdi. Bu, Azərbaycan xalqının haqlı konstitusion tələbi idi və sovet rəhbərləri 1990-cı ilin yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə bu haqlı tələbə misli görünməmiş qəddarlıq və cinayətkarlıqla cavab verdi.

Baş verənlər 20 Yanvar ərəfəsində Azərbaycanda ciddi hakimiyyət böhranı yaranması ilə birgə müşayiət olunurdu. Azərbaycan Kommunist Partiyasının birinci katibi Əbdürrəhman Vəzirovun sərəş-təsis idarəçilik siyasəti respublikada siyasi vəziyyəti dalana dirəmişdi. Bakıda siyasi gərginlik gətdikcə pik nöqtəyə çatırdı. Yanvarın 10-dan sonra SSRİ rəhbərliyinin nümayəndələri və güc qurumlarının nazir müavinləri Bakıya gəlməyə başladılar. SSRİ Ali Soveti İttifaq sovetinin sədri Y.Primakov və Sov.İKP MK katibi A.Girenko, müdafiə naziri, marşal Yazov M.Xaxil Qorbaçov tərəfindən Bakıya ezam edilmişdilər. Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə 1997-ci ildə "Respublika" qəzetinə verdiyi müsahibədə o zamankı vəziyyəti belə təsvir edirdi: "Bir qrup ziyalı - rəhmətlik İsmayıl Şıxlı, mən, Nuruəddin Rzaev, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə və Həsən Həsənov yanvarın 17-də Əbdürrəhman Vəzirovun yanına getdik. Kabinete girəndə Primakovla Girenkonu da orada gördük. Mən dərhal Primakovun üstünə hücum çəkdim ki, bizdən nə istəyirsiniz, niyə əl çəkmirsiniz? Sizə nə pisliyimiz keçib?"

Bunu gören Vəzirov qalxıb məni qucaqlayıb sakitləşdirməyə çalışdı. Bu zaman Allahşükür Paşazadə mənədən də kəskin şəkildə Primakovla hücum çəkdi və sərt şəkildə "xalqıma qarşı təhlükə olan yerdə mən heç kəsi tanımıram. Düzünü də görürm, ordu şəhərə girəcək? Qırğın olacaq, ya yox?", - dedi. Onlar bizi sakitləşdirməyə çalışdılar ki, qırğın olmayacaq. Amma Vəzirov bildirdi ki, şəhərə hücum olacaq. Bunu biz də hiss etdiyimiz üçün kabinetdən çıxdanda Həsən Həsənov dedi ki, qırğın olacaq. Şeyx də o fikirdə olduğunu bildirdi".

Tanınmış jurnalist Nədejda İsmayılova həmin günlərdə siyasi rəhbərliyin çarəsizliyini öz yazılarında qeyd edib. N.İsmayılova yazır ki, 14 yanvarda Ə.Vəzirov Mərkəzi Komitənin iclasını çağırırdı. Axsama yaxın ikinci iclas Moskvadan gəlmiş Primakovun iştirakı ilə keçirildi. Primakov kəskin suallardan qaçaraq çıxış edənlərin sözünü kobud formada kəsirdi. Ali Sovetnin sədri Elmira Qafarova bildirdi ki, vəziyyət çox kritikdir. Spiker deyirdi ki, Xalq Dağlıq Qarabağ probleminin həllini tələb edib. Bu problem həll ediləsə, qarşılıqlı anlaşma əldə olunacaq. Primakov isə cavabında "Dağlıq Qarabağdan danışmayın! Deyin görək Bakıdakı ekstremistlərlə nə edək?", - soruşurdu. İclasda büro üzvləri Primakovla deyiblər ki, meydana çıxan xalqın yalnız bir tələbi var: Qarabağda vəziyyəti normallaşdırmaq. Primakov isə qəzəbli halda etiraz edib: "Onlar hakimiyyəti deviriblər. Nə üçün buna göz yumursunuz?"

Buradan aydın görünür ki, Moskvadan göndərilənlər yerli hakimiyyətlə situasiyanı müzakirə etməyə, çıxış yolu tapmağa yox, öz qanlı niyyətlərini həyata keçirmək üçün gəlmişdilər. 17 yanvar 1990-cı ildə SSRİ Ali Soveti İttifaq sovetinin sədri Y.Primakov və

Sov.İKP MK katibi A.Girenko partiya rəhbərləri, AXC nümayəndələri və ziyallıqlarla görüşürdülər. Onlar görüşdə qoşunların şəhərə girməyəcəyi barədə vədlər verirdilər. Mərkəz paralel şəkildə başqa vasitələrə də əl atırdı. Sovet rəhbərliyi dünya birliyini çəşməyə üçün Azərbaycanda islamçı fundamentalistlərin hakimiyyəti ələ keçirməsi haqda məlumat yayırdı.

Yanvarın 18-də Moskvadan gələn nümayəndələr başda olmaqla rəhbərlik

Taleyimizin Qanlı Yanvarı

Mərkəzi Komitənin qarşısında keçirilən mitinqə gəlib və Primakov mitinqçilər qarşısında çıxış edərək deyib ki, Bakı şəhərində fövqəladə vəziyyət tətbiq edilməyəcək və şəhər ətrafında toplanmış ordu Bakıya yeridilməyəcək. Eyni sözü həmin gün Sov.İKP MK milli münasibətlər şöbəsi müdirinin müavini V.Mixaylov respublika televiziya ilə çıxışında da təkrar edib. Bu zaman artıq Zaqafqaziya, Moskva, Leningrad və digər hərbi dairələrdən gətirilmiş 50 minlik ordu hissələri şəhəri işğal etmək üçün hərbi hazırlıq işlərini başa çatdırmışdı. Bütün qoşun növlərindən ibarət olan hərbi hissələr, DTK-nın 7-ci idarəsinin "Alfa" qrupu müxtəlif istiqamətlərdən Bakıya doğru hərəkat üçün start vəziyyətində idi.

Yanvar ayından etibarən mərkəzi sovet mətbuatında azərbaycanlıların islam fundamentalizminə yuvarlandıqları barədə materiallar dərc olunmağa başladı. Bu məsələdə "Pravda" və "İzvestiya" qəzetləri daha fəal və qərəzli idilər. Onlar həyasızcasına iddia edirdilər ki, islam fundamentalistləri ekşər binaların üstündə snayper və pulemyotlar yerləşdiriblər. Moskva başqa variantlara da əl atırdı.

Bu baxımdan, Primakovun Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Allahşükür Paşazadəyə respublikada hakimiyyəti ələ alması təklifi də bu tənqibatların tərkib hissəsi idi: "Şeyx həzrətləri, təklif edirəm ki, siz hakimiyyəti əlinizə alıb ölkəyə rəhbərlik edəsiniz!". Bu açıq-aşkar Azərbaycanadakı hadisələrə dini görkəm vermək istəyən Moskvanın fitnəsi idi.

Moskvadakı KİV-lər isə durmadan təkrarlayırdılar: "Sovet ordusu Bakıya Azərbaycanda islam fundamentalizminin qarşısını almaq üçün daxil olub". Moskva bu ittihamla ərazi bütövlüyünün pozulmasına qarşı mübarizəyə qalxmış Azərbaycan xalqını geopolitik oyunun qurbanına çevirmək məqsədi güdürdü. Cəmi 123 mollası olan 7 milyonluq ölkənin islam təməlliliyi ilə ittiham etmək gözü dönmüş Moskvanın reallığı hissini bütünlüklə itirməsi demək idi. 1985-ci ildə Azərbaycanda qeydiyyatdan keçmiş cəmi 18 məscid və 53 dini icma fəaliyyət göstərirdi. 1982-ci ildə aparılmış rəsmi qeydiyyatı əsasən, ölkədə cəmi 123 molla vardı. Onlardan yalnız 16 nəfərinin dini təhsili var idi. Buxaradakı "Mir Ərəb" mədrəsəsinin və Daşkənd İslam Universitetinin məzunları olan bu ruhanilərin hamısı Qafqaz Müsəlmanları İdarəsində və Bakı şəhərinin məscidlərində işləyirdilər. Bu səbəbdən, Moskva-

nın islam amilindən istifadəyə cəhdi fitnə-fesaddan başqa bir şey deyildi.

Onu da vurğulamaq yerinə düşərdi ki, Azərbaycanda "islam təhlükəsi" barədə iddialar ələ xalq hərəkatının başladığı vaxtdan etibarən səsləndirilirdi. Bu tipli ittihamlar həтта Sov. İKP-də Mərkəzi Komitənin dahlizlərində muzakirə olunurdu. Məsələn, Mixail Qorbaçovun köməkçisi olmuş Çernyayev özünün memuarlarında yazırdı ki, "Bakıda küçələrə yaşıl bayraqlarla və Xomeyninin portretləri ilə çıxırlar". Moskva beləcə ağı yalanla Azərbaycanadakı etirazlara dini rəng verməklə Qarabağ ermənilərinin "əlinə oynayırdı", eyni zamanda respublikamızı SSRİ-də başlamış demokratik hərəkatdan təcrid etməyə çalışırdı.

Tanınmış siyasi araşdırmaçı Tomas de Vaal özünün "Qarabağ" kitabında qeyd

meqdanından vüset almış milyonların iştirak etdiyi etiraz mitinqləri bir ildən sonra Azərbaycanın müstəqillik uğrunda mübarizəsinin əsas bazasına çevrilməkdə idi.

Ölkəmizdə milli ideologiyasının sürətlə özünə dayaqlar tapdığı müşahidə edən Qorbaçov və SSRİ rəhbərliyi bu hərəkatın genişlənərək bütün İttifaq dövlətinin qorbaçovuna çevriləcəyindən qorxmağa başladılar. Dindarıdan tutmuş sekulyarına qədər vahid milli ideya ətrafında birləşmiş xalq öz mütəşəkkil birliyi ortaya qoymaqla Azərbaycanı digər İttifaq respublikaları üçün də azadlıq mayakına çevirirdi.

Moskvanın Qarabağ probleminin həllində tutduğu birtəfəli və ədalətsiz mövqə xalqın səbrini tükəndirmişdi. Belə vəziyyət isə gətdikcə ciddi böhranın əsasını qoymağa başladı. Bakıda DTK tərəfindən

şəkil olunmuş erməni talanları, SSRİ-İran sərhədinin sökülmesi, Naxçıvan və Qarabağda erməni silahlılarının dinc azərbaycanlılara hücumları, 220 mindən çox soydaşımızın ata-baba torpaqları olan İrəvandan barbarsasına qovulması və bu zaman 150-dən çox insanın həlak olması siyasi böhranı kəskinləşdirən detonator rolunu oynayırdı.

SSRİ rəhbərliyinin bütün cəhdlərinə baxmayaraq 1990-cı ilin yanvarında Bakıda baş verməmiş əmsansız qətləmi dünyadan gizlətmək mümkün olmadı, bu hərbi təcavüzü ört-basdır etmək üçün SSRİ rəhbərliyinin bəyan etdiyi qərribə İttifaqların sabun köpüyü kimi dağıldı. Sovet qoşunlarının qanunsuz yeridilməsi nəticəsində Bakıda və Azərbaycan rayonlarında 146 nəfər öldürüldü, 744 nəfər yaralandı, 841 nəfər qanunsuz həbs olub. Hərbi qulluqçular tərəfindən 200 ev və mənzil, 80 avtomatın, o cümlədən təcili yardım maşınları, yandırıcı güllələrin tördetdiyi yanğın nəticəsində dövlət əmlakı və şəxsi əmlak məhv edildi. Həlak olanların arasında qadınlar, uşaqlar və qocalar, həmçinin təcili yardım işçiləri və mülislər olub. Qara Yanvar faciəsi nəticəsində SSRİ Konstitusiyası və Azərbaycan SSR Konstitusiyası kobudcasına pozulub, Azərbaycan Respublikasının suveren hüquqları tapdalanıb. Qabaqcadan hazırlanan bu təcavüzkarlıq aksiyası Azərbaycan xalqının demokratiya və milli azadlıq uğrunda mübarizəsinə böyümək dövlət təhqir edərək ona mənəvi zərbə vurmaq məqsədi daşıyıb. Azərbaycan xalqı bu faciəni heç zaman unutmayacaq".

Təəssüf ki, həmin dövrdə bu acınacaqlı faktlarla dünya ictimaiyyətinin də mövqeyi birmənalı olmamışdır. Bəzi qərb ölkələri bu cinayətkar hərəkatları SSRİ-nin daxili işi hesab edərək baş verməmiş insan hüquq pozuntularına öz siyasi maraq və mənafeləri prizmasından yanaşmaqla laqəy və seyrçi mövqedə dayanmışlar. Məsələn, Böyük Britaniya və İtaliyanın XİN-i bəyanat verərək Azərbaycanda yaranmış vəziyyəti "SSRİ-nin daxili işi" kimi qiymətləndirirdi. ABŞ isə Dövlət Departamentinin nümayəndəsi Marqaret Tatuyaların şəxsində bəyanat vermişdi ki, ABŞ Azərbaycanı dəstəkləyir və Bakıdakı yanvar hadisələrini şərh etməyi lazım bilirdi. Dövlət Departamenti M.Qorbaçovu

açıqca dəstəkləyərək hesab edirdi ki, onun səyləri azərbaycanlılarla ermənilər arasında silahlı toqquşmanın dayandırılmasına yönəldilmişdir.

Həmin dövrün geosiyasi mənzərəsi fonunda bu sualın cavabı maraqlıdır: 1989-cu ildə ABŞ Panamaya müdaxilə etdi. Ardınca SSRİ tərkibində olan Şərqi Avropa ölkələrində Moskvaya qarşı etirazlar başladı. Vaşinqtondan SSRİ xarici işlər naziri Eduard Şevardnadzeyə müraciət daxil oldu ki, Moskva baş verən etirazlara müdaxilə edərsə, ABŞ bu məsələdə neytral qalacaq. Kreml Vaşinqtonun bu müraciətini özünün Panama müdaxiləsinə haqq qazandırmıyacaq üçün etdiyi anlayırdı. Ona görə də, etirazlara qarşı silah işlədilmədi. Lakin bu, Kremlin Bakı müdaxiləsinə zəmin yaratdı. 1989-cu ildən cəmi bir il sonra Bakıda Qanlı Yanvar hadisələri törədil-

təhqiqi haqqında Azərbaycan SSR Ali Soveti İstintaq Komissiyasının 11 fevral 1990-cı il tarixli Bəyanatında isə qeyd olunurdu ki, İttifaq hakimiyyət orqanları ölkənin qanunlarını və beynəlxalq hüquq normalarını sayı salmadın, Azərbaycan SSR-in suveren hüquqlarına məhəl qoymadan, SSRİ-nin yaradılması haqqında müqavilənin şərtlərini, SSRİ Konstitusiyasını və Azərbaycan SSR Konstitusiyasını kobudcasına pozaraq respublikanın ali dövlət hakimiyyəti orqanlarının razılığı və fövqəladə vəziyyəti tənzimləyən qanunvericilik aktı olmadan Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasına qeyri-qanuni surətdə qoşunlar yeritmiş və onun paytaxtı Bakı şəhərində fövqəladə vəziyyət elan etmişlər.

Elə bu səbəbdən də, Bakı şəhərində fövqəladə vəziyyətin ləğv edilməsi haqqında Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 22 yanvar 1990-cı il tarixli qərarının 1-ci maddəsində qeyd olunur: "Bakıda fövqəladə vəziyyət haqqında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 19 yanvar 1990-cı il tarixli fərmanı Azərbaycan SSR-in suverenliyinə qarşı təcavüz, bu fərmanın Bakı və onun ətrafında kütləvi qırğınə səbəb olmuş icrasına sərəncam vermiş SSRİ ali hakimiyyət orqanlarının və ali vəzifəli şəxslərin hərəkatları isə Azərbaycan xalqına qarşı cinayət kimi qiymətləndirilsin".

Bakı qırğını Mixail Qorbaçovun siyasi bioqrafiasına qara hərflərlə yazıldı. Uzun illər bu barədə verilən suallardan qaçan sabiq prezident yalnız SSRİ-nin süqutundan sonra Bakıya ordu yeridilməsinin səhv olduğunu etiraz etməyə özündə cəsarət tapa bilmişdi. O, yazdığı "Həyat və islahatlar" kitabında Bakı memuarlarında sovet ordusunun 20 Yanvarda Bakıya qanlı müdaxiləsi barədə mövqeyini qeyd edərkən yazır: "Bu faciəli hadisədən dərs götürdüm. Hakimiyyət ekstremal siyasətə güc tətbiqindən imtina etməli. Ancaq bu aksiya mütləq olaraq əsaslandırılmadı və çox sərt tədbirlərlə bağlı addım məhdudlaşdırılmadı. Problemin həlli yalnız siyasi yolla tapılmalıdır".

Onun ruhi sarsıntısını isə arvadı Raisa Qorbaçova yazdığı "Mən ümid edirəm ki..." kitabında göstərib: "Mən gecə zənglərinin birini xatırlayıram: 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə evə gələn zəngi... Bakıda hadisələrin baş verdiyi o gecəni... Yadımdadır, 20 Yanvar günü səhər təzədən mən Mixail Qorbaçovu tanımadım: Ağappaq aqarmış, boz sifət, ruhi sarsıntı və ürək böhranı..."

SSRİ rəhbəri Mixail Qorbaçovun Qərbdə populyar olması onun bu qanlı əməlinin dünya liderləri tərəfindən pislənməsinin qarşısını ala bildi. Böyük Britaniya XİN-i bəyanat verərək Azərbaycanada yaranmış vəziyyəti "SSRİ-nin daxili işi" kimi qiymətləndirirdi. İtaliyanın xarici işlər naziri D.Mikels də bəyan etmişdi ki, Bakıda baş vermmiş hadisələri SSRİ-nin daxili işidir. Onun dediyinə görə, SSRİ hökuməti öz milli mənafeələrini qorumaqla və Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin radikal əhvaliyyətlili millətçilərinin qarşısını almaq idi.

Həmin günlər "Amerikanın səsi" radiosunun məlumat yaymışdı ki, Bakıya qoşun yeridilməsi üçün Azərbaycanda islam fundamentalizminin baş qaldırması ilə qorxudulan ABŞ prezidenti Corc Buş iki gün ardıcıl olaraq Qorbaçovu müdafiə edib. Amma sonradan onlar da səhv etdiklərinin fərqinə vardılar.

Həmin ağır günlərdə baş verənlərə öz qəti etirazını bildirən, Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyində hadisə ilə bağlı mətbuat konfransı keçirən görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev oldu.

Siyasi hakimiyyətin bütün maneələrinə baxmayaraq paytaxt Moskvada mətbuat konfransı keçirən Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının Siyasi Bürosunun sabiq üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin sabiq birinci müavini Heydər Əliyev bu qanlı qırğınə görə Mixail Qorbaçovu ittiham etdi.

Sovet rəhbərliyinin islam təhlükəsi barədə şişirdilmiş yalanı yerimədi. Bütün dünyaya az sonra Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsinin yeni səhifəsinin şahidi oldu. "Qanlı Yanvar" hadisəsindən iki ay sonra Azərbaycanın SSRİ-dən ayrılması, dövlət müstəqilliyi uğrunda mübarizəsi başladı. Bir il sonra - 1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sessiyasında "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında" Konstitusiyaya Akti yekdilliklə qəbul edildi. Bu, həm də SSRİ-nin dağılması, "Müstəqilliklər paradının" başlanğıcı oldu.